

УДК 811.161.2'42:32

Н. В. Кондратенко

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ МОВЛЕННЄВОГО ЖАНРУ «ПОЛІТИЧНА ПРОГРАМА»

У статті висвітлено проблеми функціонування лексики в текстах мовленнєвого жанру «політична програма» як основного жанру представлення ідеологічних пріоритетів політичного суб'єкта. Визначено та схарактеризовано жанрові особливості політичної програми як іміджево-презентаційного жанру українського політичного дискурсу. Виокремлено тематичні групи політичної лексики, представлені в політичних програмах, обґрунтовано синкретичний характер основних тематичних груп та проілюстровано відповідними прикладами. Проаналізовано шляхи утворення лексичних одиниць, що функціонують у політичних програмах.

Ключові слова: політичний дискурс, мовленнєвий жанр, політична програма, політична лексика, тематичні групи.

Актуальність теми дослідження. Лінгвопрагматичні дослідження політичного дискурсу зосереджені на проблемах експлікація комунікативних інтенцій комунікантів, характеристики мовленнєвих актів, виокремленні мовленнєвих стратегій, тактик і ходів, проте центральною проблемою вивчення політичної комунікації в аспекті лінгвопрагматики вважаємо визначення мовленнєвих жанрів, виявлення їх типологічних ознак та створення таксономії жанрових різновидів. Для успішного розв'язання цього завдання необхідно проаналізувати особливості функціонування мовних одиниць у текстах різних жанрів, що передбачає передусім вивчення основної групи мовленнєвих жанрів – іміджево-презентаційних. Ми вже писали про типологію жанрів українського політичного дискурсу [4], виокремивши іміджево-презентаційні, інформаційні, ритуальні, агітаційні та агонально-аргументативні. Основна група текстів актуальна для усіх політичних суб'єктів та охоплює жанри програми, біографії та слогану. Ми обрали для дослідження жанр політичної програми та його лексичні особливості.

Ступінь розроблення в лінгвістиці. Лінгвопрагматичні розвідки в царині політичної лінгвістики, зосереджені на питаннях мовленнєвих жанрів, не мають у вітчизняній науці комплексного характеру. Так, у зарубіжному мовознавстві проблеми лінгвістичної генристики та їх типології в різних типах дискурсів висвітлено в наукових розвідках А. Вежбицької, Дж. Сьорля, В. Демет'єва, М. Кожиної, К. Сєдова, О. Сиротініної, Т. Шмельової та ін., а в українському – Ф. Бацевича, О. Почепцова, С. Шабат-Савки, Т. Яхонтової та ін. Однак мовленнєві жанри політичної комунікації вивчено фрагментарно, зде-

більшого в лінгвопрагматичних працях, присвячених політичному дискурсу (О. Іссерс, О. Кривонос, Н. Петлюченко, Л. Славова та ін.). Одеська лінгвістична школа політичної лінгвістики розв'язує проблеми окремих жанрових груп політичного дискурсу – ритуальних жанрів (Л. Стрій), агітаційних жанрів (О. Билінська), агональних жанрів (Л. Завальська), проте створення таксономії політичних жанрів належить до перспективних наукових завдань.

Мета статті – визначити жанрові та мовні особливості політичної програми, що передбачає розв'язання таких **завдань**: дефініювання політичної програми як окремого політичного жанру іміджево-презентаційного типу; аналіз лексичних одиниць у політичних програмах; виокремлення тематичних груп політичної лексики в жанрі політичної програми.

Об'єкт дослідження – мовленнєвий жанр «політична програма» в українському політичному дискурсі; **предмет** – лексичні особливості текстів політичних програм. У статті використано **методи**: спостереження, узагальнення лінгвостилістичного та дискурсивного аналізу.

Викладення основного змісту дослідження. У сучасній політичній лінгвістиці відсутні єдина типології мовленнєвих жанрів. Зарубіжні дослідники, ґрунтуючись на різних критеріях, виокремлюють різні жанрові групи текстів у політичній комунікації: О. Кривонос пропонує поділяти жанри PR-текстів на оперативно-новинні, досліджувально-новинні, досліджувальні, фактологічні та образно-новинні [5, с. 127], що корелює із класифікаціями медійних жанрів комунікації. А. Чудінов виокремлює мовленнєві жанри за різними критеріями: за формою репрезентації; за функціями; за обсягом малі, середні і великі; за метою [7, с. 38]. О. Алтунян називає такі жанри політичного тексту, як реклама, гасла; листівки; політичні промови; політичні статті; політична публіцистика; інформаційні статті; політичні новини [1, с. 21]. В українському мовознавстві мовленнєві жанри політичного дискурсу не розглянуто комплексно, тому ми пропонуємо власну типологію, поділяючи політичні тексти на групи жанрів: іміджево-презентаційні, інформаційні, ритуальні, агітаційні та агонально-аргументативні. Серед іміджево-презентаційних жанрів основна роль належить слоганам, біографіям та програмам, останні поєднують риси іміджевих й інформативних жанрів. Програма як політичний текст має на меті сформулювати в стислій і зрозумілій формі основні пріоритети та пропозиції політика чи політичної сили [3, с. 125]. програма має певні особливості як на структурно-композиційному, так і на змістовому рівнях. Аспекти композиції та змістового структурування програм були висвітлено в наших попередніх публікаціях, а проблеми тематичного розшарування та походження політичної лексики, вживаної в програмах, слугували предметом аналізу нашої актуальної наукової розвідки.

Основна специфіка політичних програм пов'язана із використанням лексичних засобів, що зумовлено динамічністю лексичного рівня мови. Деякі дослідники вважають, що лексичні особливості політичного мовлення дають підстави для виокремлення окремої мови або субмови політики. О. Воробйова,

визначаючи умовність використання терміна «мова» щодо політичної комунікації, зазначає: «...політична мова має чітку комунікативну зумовленість, змінюється разом зі змінами в суспільстві, має специфіку функціонування та представлена в політичних текстах» [2, с. 30]. Проте більшість лінгвістів наголошує на тому, що саме специфіка політичної лексики визначає особливості політичної мови (Ю. Ошеєва, І. Ткачова та ін.).

Політичні програми як мовленнєвий жанр характеризуються активним використанням лексико-граматичних засобів, представлених у політичних текстах. Для найменування таких лексичних одиниць вживають терміни «суспільно-політична лексика», «соціально-політична лексика» та «політична лексика», серед яких останній набув поширення в сучасній політичній лінгвістиці. І. Ткачова уналежнює до політичної лексики передусім номінації органів влади, суспільно-політичних об'єднань, політичного ладу, а також лексеми, що називають поняття суміжних із політикою галузей – економіки, фінансів, юриспруденції, державної безпеки, тобто представлено дві тематичні групи – номінації явищ внутрішньої і зовнішньої політики [6, с. 10].

У текстах політичних програм представлено широкий спектр політичної лексики. Розглянемо основні групи.

1) **власне політична лексика** охоплює найменування органів влади (Верховна Рада, парламент), керівних осіб держави (президент, прем'єр-міністр), політиків і посадовців (депутат, держслужбовець), політичних об'єднань (партія, альянс), загальних політичних понять (держава, євроінтеграція), напр.: *Винести на всенародне обговорення проект Конституції, згідно з яким **Українська Держава** є президентською республікою, **Президент України** є главою **Української Держави**, головнокомандувачем Збройних Сил України і безпосередньо очолює **Уряд України*** (Політична програма ВО «Свобода», 2012); *...**держав** гарантує рівноправність усіх релігійних конфесій, захищає толерантність у міжетнічних стосунках, що ґрунтується на розумінні цінностей усіх національних культур в Україні* (Політична програма партії «Громадянська позиція», 2010); *Завдання радикальної **партії** – глибокі економічні реформи, заради відновлення національного виробництва, створення робочих місць, у першу чергу для молоді* (Політична програма О. Ляшка, 2014); *...ми надамо громадам право проводити **референдуми** для вирішення важливих питань* (Політична програма О. Ляшка, 2014); *Ми проведемо **децентралізацію** влади та передамо **місцевим громадам** всі повноваження та ресурси, необхідні для забезпечення їх життєдіяльності* (Політична програма І. Богословської, 2010); *Сильною і авторитетною може стати лише та **політична організація**, яка в чесній боротьбі доводить свої переваги на **виборах**, отримуючи довіру **виборців*** (Політична програма Партії регіонів, 2012);

2) **політично-економічна лексика** – найменування економічних процесів, банківської діяльності, макроекономічних понять, напр.: *Стале зростання обсягів зовнішніх **інвестицій**. Високий показник **кредитного рейтингу*** (Політична програма В. Кличка, 2015); *Курс гривні відносно основних **валют** буде про-*

гнозованим за рахунок переходу на принцип *«валютного кошика»*, який буде складений з долара, євро, російського рубля та однієї з азійських валют (Політична програма І. Богословської, 2010);...стимулювання *депресивних регіонів* та створення умов для зацікавленості місцевих *бюджетів* у зростанні власних *доходів* (Політична програма Партії регіонів, 2012); *Всебічне сприяння, у першу чергу, внутрішнім українським інвестиціям*, зростанню внутрішнього виробництва та споживання, *експорту* готової продукції, а не сировини (Політична програма партії «Правий сектор», 2015);

3) **політично-юридична лексика** – найменування законодавчих актів, явищ судової діяльності, юридичних процесів, напр.: *Всупереч існуючій в сьгоднішній Україні практиці, ми вимагаємо посилення кримінальної відповідальності за злочини проти особистості* (Політична програма Партії регіонів, 2012);...спрошення *реєстрації* малого та середнього бізнесу, скорочення видів діяльності, що потребують *ліцензування*; законодавчо закріплений *захист прав інвесторів, система гарантування та страхування інвестицій*; *введення реєстру власності* (Політична програма партії «Правий сектор», 2015); *Запровадити суворіші антиімміграційні заходи та вдосконалити систему утримання і депортації чужоземців-нелегалів* (Політична програма ВО «Свобода», 2012);

4) **військо-політична лексика** – найменування військових формувань, бойових дій, понять державної безпеки, напр.: *Ми, європейці, повинні створювати нову континентальну єдність без внутрішніх бар'єрів, без воєн, конфліктів і протистоянь* (Політична програма А. Яценюка, 2010);...*проведення військового обліку і визначення оптимального поєднання кількісних і якісних параметрів Збройних Сил України, поступовий перехід до професійної армії та контрактних форм проходження військової служби* (Політична програма Партії регіонів, 2012); *Передача резервістам на відповідальне зберігання ручної стрілецької зброї, набоїв та військового спорядження відповідно до військової спеціальності у спеціально облаштованих місцях згідно із затвердженими мобілізаційними планами* (Політична програма партії «Правий сектор», 2015);

5) **термінологічна лексика широкої семантики** (абстрактні поняття для найменування процесів, тенденцій, ситуацій, що мають місце в політиці), напр.: *Державні стимули для модернізації виробництв, технологічного переобладнання та запровадження передових технологій* (Політична програма Н. Королевської, 2010); *Політичний курс, обраний партією, – це філософія і технологія творення, яка ставить у центр своєї діяльності людину й забезпечує ефективний розвиток усього суспільства* (Політична програма Партії регіонів, 2012); *Русь-Україна поверне собі провідну роль духовного та просвітницького центру цивілізації й перетвориться з арени боротьби неоліберальських центрів на оплот миру, волі, справедливості та добробуту* (Політична програма партії «Правий сектор», 2015).

За нашими спостереженнями, у політичних програмах найбільшу групу становить термінологічна лексика абстрактної семантики, що є загальноживаною,

меншою мірою представлено групи політично-економічної та власне політичної лексики. Це зумовлено тим, що декларативний характер політичних програм зумовлює мінімізацію конкретики та домінування абстрактних понять.

За походженням політична лексика представлена лексичними запозиченнями та новотворами. Серед запозичень переважають найменування явищ і процесів: *інновація, інвестиція, анексія, імплементація, бюджет, інфраструктура, субсидія* тощо, напр.: *Моя країна ефективно використовує свої **стратегічні ресурси** і конкурентні переваги, а це – родюча земля, **транзитні транспортні магістралі**, освічені люди і новітні технології* (Політична програма А. Гриценка, 2010); *Попри усі негаразди, економічну кризу в країні, війну на Сході, обмежений **бюджет** та **епідемію корупції**, я звертаюся до усіх киян об'єднати наші зусилля для досягнення цієї мети* (Політична програма В. Кличка, 2015). Серед нових лексичних утворень такі, що виникли через поєднання до запозичених твірних основ словотвірних формантів на українському ґрунті: *реструктуризація, співфінансування, реорганізація, геостратегія, делімітація, демаркація, євроінтеграція* тощо, напр.: *Збереження **позаблокового статусу** і суверенності. Україна не може входити в жодне об'єднання, яке передбачає **наддержавні** керівні органи* (Політична програма ВО «Правий сектор», 2014).

Лексичні інновації представлені як афіксальними утвореннями, здебільшого суфіксальними, так і аббревіацією, серед якою переважають складні слова, що є наслідком поєднання різних основ: *енергозбереження, конкурентноспроможність, ресурсовитратність*, напр.: *Пріоритетом буде розвиток наукоємних галузей – нанотехнологій, мікроелектроніки, **ракетно-космічної, авіабудівної, суднобудівної, машинобудівної, інформаційних технологій*** (Політична програма Ю. Тимошенко, 2010); *...приведення розрахунків населення за житлово-комунальні послуги у відповідність з якістю наданих послуг, зниження їхньої **ресурсовитратності** та покращення якості* (Політична програма Партії регіонів, 2012). Політичні програми насичені такими суспільно-політичними термінами, що значно ускладнює розуміння та сприйняття програмних текстів. Основні тенденції творення політичної лексики, представлені в політичних програмах, відповідають процесам виникнення політичної лексики загалом.

Висновки і перспективи дослідження. Політична програма як мовленнєвий жанр підпорядкована меті викладення ідеологічних пріоритетів і перспективних планів політичного суб'єкта, має специфіку на структурно-композиційному та мовному рівні. Лексичний рівень політичних програм охоплює такі тематичні групи лексики: власне політичну, політично-економічну, політично-юридичну, військово-політичну та термінологічну лексику широкої семантики. За походженням політична лексика є запозиченою та власне українською з перевагою першого різновиду. До перспектив дослідження належнє вивчення специфіки функціонування граматичних одиниць у політичних програмах.

Література

1. Алтунян А. Г. Анализ политических текстов : [учебн. пособие] / А. Г. Алтунян. – М. : Университетская книга ; Логос, 2006. – 384 с.
2. Воробьева О. И. Политический язык : семантика, таксономия, функции : дисс. на соискание учен. степени доктора филол. н. : спец. 10.02.01. – русский язык / О. И. Воробьева. – М., 2000. – 382 с.
3. Кондратенко Н. В. Принципи текстотворення політичної програми як мовленнєвого жанру політичного дискурсу / Н. В. Кондратенко // Записки з українського мовознавства : [зб. наук. праць]. – Вип. 24. – Т. 2. – Одеса : ПолиПринт, 2017. – С. 124–131.
4. Кондратенко Н. В. Типологія мовленнєвих жанрів українського політичного дискурсу / Н. В. Кондратенко // Studia Philologica (Філологічні студії) : зб. наук. пр. / редкол.: І.Р. Буніятова (голов. ред.), Л.І. Белєхова, О.Є. Бондарева [та ін.]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. – Вип. 9. – С. 72–81.
5. Кривоносов А. Д. PR-текст в системе публичных коммуникаций / А. Д. Кривоносов. – СПб. : Петербургское востоковедение, 2002. – 288 с.
6. Ткачева И. О. Политическая лексика в современном русском языке: семантические особенности и проблемы лексикографического представления : автореферат дисс на соискание учен. степени канд. филол. н. : спец. 10.02.01. – русский язык / О. И. Воробьева. – СПб., 2000. – 20 с.
7. Чудинов А. П. Политическая лингвистика : [учебн. пособие] / А. П. Чудинов. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 256 с.

References

1. Altunyan, A. G. (2006), Analysis of political texts [Analiz politicheskikh tekstov], Moscow, Universitetskaya kniga, Logos, 384 p.
2. Vorobyova, O. I. (2001), Political language: semantics, taxonomy, functions : dissertation [Polytycheskyy yazyk : semantika, taksonomya, funktsyy : dyss.], Moscow, 2001, 382 p.
3. Kondratenko, N. V. (2017), Principles of the text-formation of a political program as a speech genre of political discourse [Pryntsyvy tekstotvorennya politychnoyi prohramy yak movlennyevoho zhanru politychnoho dyskursu] // Notes on Ukrainian Linguistics, 2017, № 24, T. 2, P. 124–131.
4. Kondratenko, N. V. (2017), The typology of speech genres of Ukrainian political discourse [Typolohiya movlennyevykh zhanriv ukraiyins'koho politychnoho dyskursu] // Studia Philologica (Filologicheskie studii), Kiev. Un-t them. B. Grinchenko, 2017, № 9. P. 72-81.
5. Krivonosov, A. D. (2002), PR-text in the public communications system [PR-tekst v sisteme publichnykh kommunikatsiy] / A. D. Krivonosov. – SPb, Peterburgskoe vostokovedenie, 288 p.
6. Tkacheva, I. O. (2000), Political vocabulary in contemporary Russian: semantic features and problems of lexicographic representation : the abstract of the dissertation [Politicheskaya leksika v sovremennom russkom yazyke: semanticheskiye osobennosti i problemy leksikograficheskogo predstavleniya], St. Petersburg, 2000. 20 p.
7. Chudinov, A. P. (2007), Political Linguistics [Politicheskaya lingvistika]. Flinta, Nauka, Moscow, 256 p.

Kondratenko N. V.

LEXICAL FEATURES OF THE SPEECH GENRE «POLITICAL PROGRAM»

The article deals with the problems of the functioning of vocabulary in the texts of the speech genre «political program» as the main genre of representation of ideological priorities of a political subject. The genre features of the political program as the image-presentation genre of Ukrainian political discourse are defined and characterized. The thematic groups of political vocabulary, presented in political programs are singled out, the syncretic character of the main thematic groups is substantiated and illustrated by relevant examples. The ways of formation of lexical units functioning in political programs are analyzed.

Key words: political discourse, speech genre, political program, political vocabulary, thematic group.